

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha

Band: 25 (1951)

Artikel: In vitalezi cun in vezi : novelletta

Autor: Gadola, G.

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881379>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 09.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

In vitalezi cun in vezi

Novelletta da G. Gadola, Cuera

Rest Ruder e Fidel Fravi, dus vischins, vevan fatg vitalezi. Rest stuschava encunter ils 60 e Fidel veva gia fatg dus sbargats sur quels ora. Els eran enconuschents per dus mats vegls, grischots, de pulpida urdadira, sauns sco pèschs, mo mets sco crappa e lenna: dus maischers-métafuns e battaquarts fatgs si cun pugn!

Rest Ruder vess giu caschun de maridar biaga; mo inaga era la candidata memia cuorta, l'autraga memi giezifighi; la tiarza era ina sibla e la quarta in zugl — ed el leva mo ina de siu pèr en tuts graus. Quella mesira ha el mai anflau. Fidel Fravi encuntercomi veva mai giu mustgas de maridar e la suletta che veva giu la curascha de dar ad el culs cumbels ellas costas e d'ella dumandar el, veva ina bricla cun ina zeicla osum il nas . . . Perquei vev'el fatg fin a quell'historia, fagend la remarca: «Jeu, zeiclas pos jeu vertir mo sch'ei creschan vid ina cua-piertg cotga . . . tut autra pelegna ei per mei pir che la sgregna d'ina madregna!»

Dil reminent eran els domisdus mistergners alla moda veglia: Rest, il sullet ruder lunschentuorn e Fidel, il soli fravi de freid dell'entira vischnaunca. Epi eran ei aunc buca occupai gl'entir benediu onn. Rest veva aunc dasperas in bi cavrer-cauras ed enzaconts buns maghers, e Fidel ina partida bialas nuorsas neras cun cornas strubegiadas à rolla-tubac.

Els eran pia mistergners della tiara, senza concurrenza e leutier aunc puranchels d'in tschec fatget. Ei stevan entadem il vitg in visavi l'auter; Rest giufuns la casa d'ina matta els 70 e Fidel Fravi gest da tschella vard della via che mava tras, en siu agen casetgel, gati de tegia plitost. Els fagevan buna e solida lavur per prezis propri ruschaneivels. Veva Rest Ruder finiu in isegl, ruclava el quel bufatg bufatget vi tier Fidel Fravi, ch'enferrava lu il carpien ch'ei teneva treis vetas de glieud.

Deno la stad vevan ei adina de traficar quei e tschei de mistregn; mo lu fagevan ei ils maghers ensemes, e sch'ei capitava en in onn schetg, sche mavan ei aunc quendisch dis a far fein a pastg ensemes; in tec pli bauld ch'ils mo purs, per ch'ei sappien sgartar las pli bialas pellas e palas!

In onn ch'ei fagevan puspei inaga fein a pastg ensemes, veva Fidel manegiau siper Rest: «Jeu hai adina empau miseria cul latg.» E Rest sissu: «Ed jeu miseria de launa nera per far caltscheuls . . . » E paterlond de

quei e de tschei, che mintgin veva dil meins e l'auter de memia, ein ei vegni sil patratg de far vitalezi.

Detg e fatg! Rest Ruder e Fidel Fravi han fatg ual leu vitalezi, e dapi quei di vevan ei latg e launa detgavunda, savevan midar giu culla carn de vanaun, mettevan ensemens ils raps, eran marschei de negin e cuntents sco buc in soli pèr en vischnaunca. Rest Ruder ei vegnius a star en casa de Fidel Fravi e Fidel ha survegniu beinenqual bategl ch'el veva buc. Baul fageva in e baul l'auter il percasa e femnas mai ina che metteva il pei sur la sava. Els vivevan bein, schevan dar enqual di l'aura pils larischs e s'avanzavan mintg'onn enzaconts marenghins. Era vezs vevan ei buca de num: Rest Ruder schlignava e Fidel Fravi targeva . . . quei era tut! Pudel e quintin schevan ei cunbien e de trer si in a l'auter vevan ei nuot.

E tuttina vevan domisdus in vezi — e quei lu aunc il medem; gie, schizun in vezi modern: la lotteria!

Els nutrevan buca mal lur vezi; mo en vischnaunca buc olma de carstgaun che vess sminau de lur vezi. Lur sorts-lotteria retargevan ei buca dalla Leina, che veva stizun e teneva a disposiziun ina partida sorts per meins. Els schevan vegnir ellas directamein da Cuera, d'in biro de lotteria, per che gie buc olma smini lur secretas speculaziuns. Conform al ver spert de vitalezi, sebrattavan ei giu meins per meins pertuccont l'empustaziun della lotteria: inaga Rest e l'autraga Fidel Fravi . . .

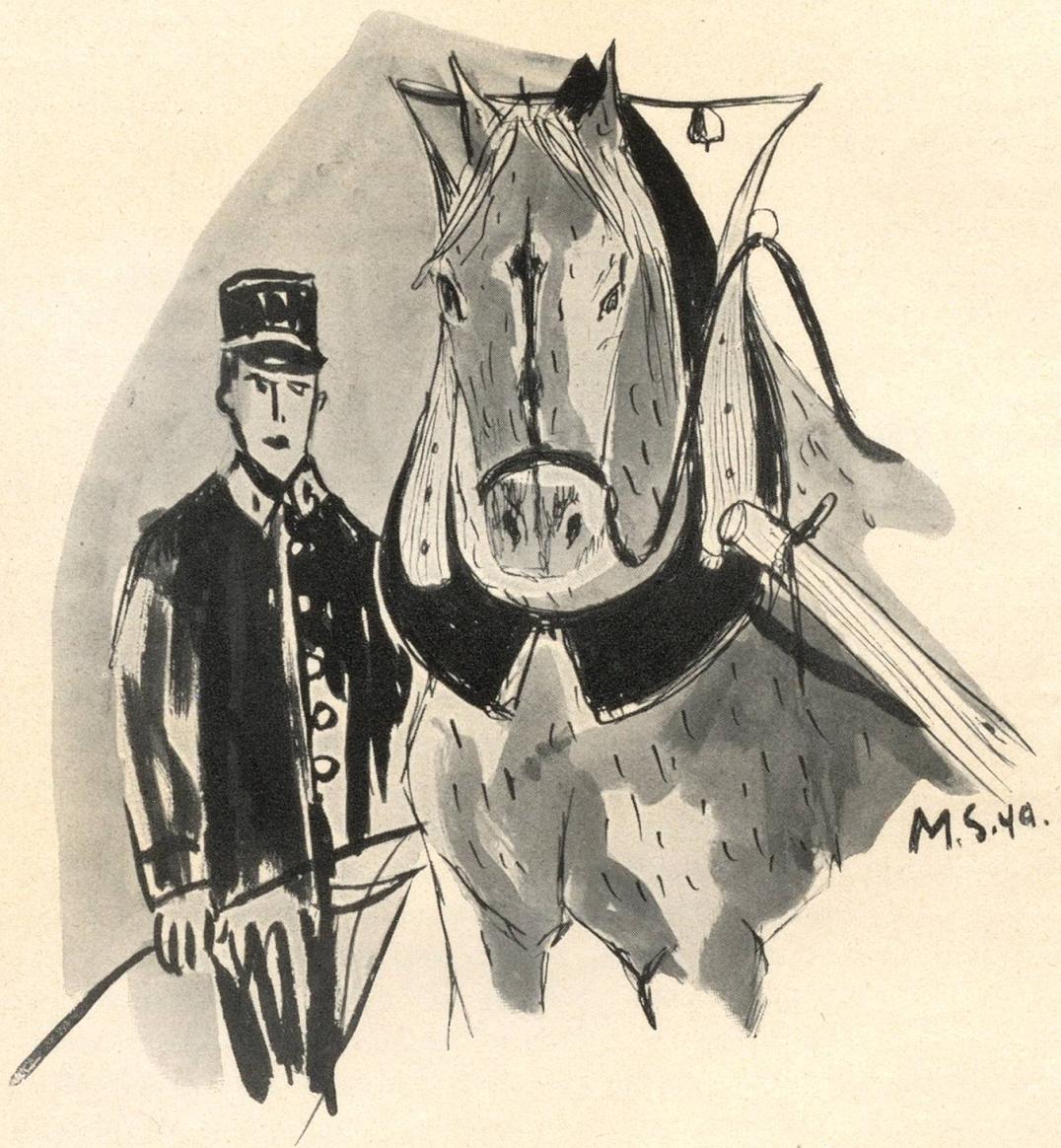
Il biro a Cuera era fetg curteseivels e scriveva er'el si il numer ch'els vevan retratg mintgamai, per en tutta cass saver pagar ora immediat e quell'uisa tener cauld quella buna posta. — Las empremas duasga vevan ei tratg nuot, ni il Rest ni il Fidel, mo perquei mavan ei tuttina d'accord che tgi ch'ughegi nuot, gudogni nuot . . .

La tiarzaga — Rest era en roda — han ei tratg 20 francs! Ti safermust tgei legria narra! Els vegnan perina de ni snizzar ni tuccar en quels 20 francs, anzi de caveglier els el cantun il pli giufuns dil truchet de caltscheuls e de tener en salv els pils dis ch'ei possien buca pli luvrar ed hai-gien mo pli las lètgas de magliar giud il pél . . .

Quaterga pli tard — mintga meins prendevan ei ina per 5 francs — vevan ei puspei tratg nuot, mo la tschunavлага, che Fidel Fravi era en tur, han ei tratg francs tschien! Quella sera ch'els han survegniu il numer de cletg e la nota de 100 en ina cuviarta serrada si da Cuera, havess Rest Ruder magari giu tschaffen de far fiasta e spender enzacontas butteglis, mo Fidel Fravi, casarin d'emprema classa, fa siper Rest: «Spargnar ston ins aschiditg ch'ins ha! Aschigleiti ch'igl ei snizzau, eis ei era magliau!»

Rest Ruder ei la finfinala secundentaus cun quella maxima economica — ed ils 100 francs ein puspei svani egl encarden giufuns il truchet de caltscheuls . . .

Fagend ils pli bials plans per quei di ch'ei possien buca pli, ein els i a letg pér suenter mesanotg, per semiar entochen la damaun dellas otg de mellis e mellis senza fin e misericordia e d'ina sera sontga senza quitaus e fastedis . . .

Il pot dils uclauns

Dapi quei di han ei nuota cediu pli de prender e turnar a prender meins per meins ina lotteria à 5 francs — e quei onns ed onns, senza trer ina soliaga 5 francs. Ils 120 vevan ei aunc mai tuccau en e 5 francs per meins s'avanzavan ei beinmaneivel, per adina puspei turnar a cudizzar la ventira . . . «Haregiar ei quei che munta!» schevan ei mintga meins, ed il di della roda-lotteria savevan els ussa bia meglier ordadora ch'ils dis dils apostels. E luvrau vegnev'ei vinavon, sco sch'ei vessen mai tratg in centim e sco sch'ei vessen el senn de calar pér cura ch'ei vessen varghentau ils 80.

Pilvermò! Haregiar ei quei che munta! Ina sera ch'ei vevan giu luvrau tocca notg, sco tons tgauns en accord, compara in signur dad esch en. Ei era in de Cuera, dil biro de lotteria! Sut bratsch ina termenta tastga melna sc'in cusseglier guvernativ, sił nas in pèr egliers tut ded aur, in barbis ner sc'in banchier ed ina tschontscha lomma sc'ina pischada:

«Sche jeu sbagliel buc, sesanflel jeu en casa de Rest Ruder e Fidel Fravi, ils dus enconuschents meisters-mistergners de Bicon!?»

«Accurat sco Vus scheis, miu bien signur», fa Fidel Fravi ch'era onz meins schenaus che Rest, il grond métafun.

«Num che jeu seigi sesbagliaus, schiglioc sai jeu annunziar a Vus oz ina gronda ventira. Vus haveis tratg quellaga 10 000 francs della lotteria!» Quella nova effectuescha sc'ina bumba! Il Rest laguota la cluntga ed il Fidel tila la stèlla-tubac dil nas si e dalla gargatta giuaden . . . Ensumma, ensumma ch'ei fussen domisdus dai giud la sutga ed el tact giu sut meisa en . . . Cun gravitad e buca meins solemnidad arva il signur de Cuera sia tastga melna e pren ora in liung rodel verd, screts tgiembel pleins cun numers-lotteria. Sia egliada va da sum tocca dem:

«Sche jeu hai buca sbagliau de nudar, possedeis vus il numer 47301 della lotteria de quest meins!?»

«Secapescha, grad quella! Quellas cefras hai jeu el tgau aschi clar ed exact, sco la ferradira d'in carr enferrau», fa Fidel Fravi cun tutta francadad. Rest Ruder, pli demaneivel dil puffen, dat in segl, arva la porta sura de quel e smeina gia la lotteria, sco da sias uras la bandiera dils mats: «Cheu stat ei, e fallescha nuot: Numer 47301! Ni depli ni demeins.»

Per far la segira ch'ei settracti buca d'in numer ni d'ina lotteria sfalziada, pren il signur de Cuera quei custeivel scret ed interquera el ina pulita uriala per mauns d'ina lappa, ch'el pren medemamein ord sia tastga de cusseglier guvernativ. El mira e tuorna a mirar, tegn il numer encunter la cazzola, volva e tuorna a volver e di lu, suenter bunamein haver catschau ora ses egls-rauna: «Vossa lotteria sa nunpusseivel esser sfalziada! Il numer ei exacts e pli che exacts; igl ei quel de 10 000! Gratuleschel da tut cor per vossa gronda ventira. Propi de cuir, ch'ina dellas grondas sorts vegn era inaga siden Sur-selva tier dus paupers mistergners. Propi de cuir; il cletg ei quellaga pli gests che la giustia de Cuera. Tgei grond bein ch'ei fa, de saver metter in tec zucher en voss'aua rara sursilvana, enstagl de mo ádina stuer pagar ora a Cuera a bancas e capitalists, che han schiglioc detgavunda . . .»

E schend quels plaids, en in tun pli leischen che pieun culau, tila el neudora da sia tastga melna in zugl bancnotas pli neidias e tarlischontas che la pelladira d'in taur de Portenza. E prendend posiziun de banchier, dumbra el ora sin meisa diesch bancnotas de melli avon ils egls de Rest e Fidel che van bunamein surora . . .

Rest po buca seretener de dir siper Fidel: «Ti zacher zucher, ina pli biala e neidia che l'autra, accurat sco barbaladas che veggan ord fuorn . . .»

Fidel Fravi encuntercomi, damogna ora ni plaid ni miez, aschi dil chezer eis el impressiunaus.

«Mes buns umens», fa uss il de Cuera, prendend giu ses egliers cun fina manonza, «jeu stun propi mal de stuer snizzar in techet vossa gronda legria! Tenor lescha de taglia e secund las ordinaziuns de lotteria, sto ei veggir tratg giu immediat, a caschun dil pagar ora, 500 francs sin 10 000. En sesez ina bagatella che secapescha da sesez . . .»

Rest Ruder, spert patertgaus, dat vi ina de melli e supplicescha il signur de scumiar . . . Mo lez s'excusescha en tutta creanza, ch'el haigi buca tonta buneida cun el per liquidar quella fatschenta . . . Cheu manegia Fidel, ch'era schiglioc adina encunter il snizzar e che scheva bunamein dar giu la liua, observond las diesch bellezia bancnotas:

«Quei selai far beinmaneivel! Tschuntschien francs vein nus aunc en casa!» Ed ussa ragudan Rest e Fidel neunavon tut ils truchets, il puffen e las scaffas e prendan ord caltscheuls, ord sacs dadens de librocs ed ord gasettas cavegliadas els encardens dell'ura de preit bancnotas de 20, de 50 e perfin de tschien (cun quellas era ils 120 della lotteria de pli baul) ed il davos, per far rodun, stavlan ei aunc ensem de 5, de 2 ed in franc — entochen ch'ei ha fatg. Ti ridischoras tgei mantun buna buneida!

Il signur de Cuera dumbra tut bein ed exact e stauscha l'entira scavada en sia solida tastga melna. Ed ussa semetta el aunc inaga en posiziun de gallantum e di honzelis e ventireivels, sco sch'el sez havess gudignau ils 10 000: «La caussa fuss pia rugalada. Aunc inaga mia pli cordiala gratulaziun . . . Ed ussa mes buns amitgs, prendei si lev pils dis ch'il Segner lai aunc. Gudi vossa ventira undreivlamein, e fagei in di biala sera sontga! Adia . . .»

Ed el svanescha vi e dad esch ora, aschi beinschit, beinbufatg sco'l Sontgacclau della notg . . . suenter aunc haver mess la lotteria cul numer ventireivel en sia misteriusa tastga melna de diplomat . . .

Gl'emprem mument stattan Rest e Fidel cheu, sco sch'ei fussen sturni dalla ventira . . . mo plaunlur serevegnan ei e seregheglian e fan tscheras, sco sch'ei fussen domisdus transplantai el tschoss d'Abraham.

Fidel Fravi, che deva schiglioc buca maufer suls de Cuera giu, seconverta en in hui e manegia tut daditschiert: «E dil reminent, in stupent cherli, quei signur de Cuera! Ch'ins cali uss inaga peradina cun «quels de Cuera», cura ch'ei setracta de smugliems e cuglienems e d'autras auas blauas . . .!» Siat ga perin dumbran ei las bellezia de melli — ed ei maunca nuot, buc in tgietschen . . .

Rest Ruder vess puspei tschaffen de far fiasta, sco da sias uras ch'ei vevan tratg quella de 100. Mo Fidel, la raschuneivladad en persuna, manegia faldond gl'entir frunt engiu ed envi: «Uss ha ei num quescher sco la mort! Capeschas Rest! ni che nus vegnin ellas grefflas alla taglia ed a nos cars artavels, sco las muntadiras allas uolps!»

Quella sera han ei fatg plans entochen las duas de l'autra damaun, e suenter buca claus egl, entochen ch'ei han stuiu neudora e mulscher las cauras. Ed aunc ditg suenter eran ei tut trubistgai e vessen buca propri saviu dir, schebein ei seigien ventireivels, ni mo narrs dil cletg . . . Basta, las diesch de melli han ei lugau e mess a cavegl, che gnanc las pli rutinadas miurs veglias vessen pudiu tier de mursinar e gizzar ils dents . . . Duas a duas, en scatlas de fier bein serradas e zuppadas denter il resti de letg, giufuns las pli solidas scaffas de siarra dubla . . .

Stada tschessada la febra dils 10 000, continueschan els a luvrar, a spargnar e viver semplamein, sco sch'ei vessen mai tratg in tgietschen dalla lotteria; mo cun cumprar mintga meins sorts-lotteria da Cuera han ei medemamein buca cedi. — E sch'ei targevan uss era nuot pli, in di vevan ei tuttina speronza de puspei far ina detga pesca . . . ! —

E cun viver ein ei vegni pli e pli vegls, e cu Rest Ruder manegiava enqualga, ch'ussa astgassien ei entscheiver a far sera sontga e snizzar silmeins ina de melli, fageva Fidel Fravi valer, che da glieud beinstonta legien ins savens, ch'ei cuntorschien ils 100 onns, ed en gliez cass seigi lu aunc adina temps de dar vid la «substanzia»! Cul «tonscher» seigi ina caussetta; el sappi de quels, ch'erien pli rehs ch'els — e la finfinala hagi tuttina buca tunschiu . . .

Fidel Fravi veva ussa 75 e Rest Ruder, che zuppeggiava malamein entuorn, veva era fatg il sbargat suls 70. Mo las bialas e neidias de melli vevan ei buc aunc snizzau, buc ina solia, gnanc ina! Fidel Fravi fageva valer, ch'el sesenti aunc sc' in mat els 50 e Rest Ruder era «dadens» sauns sco in niev naschiu — sulettamein las combas tremblavan mintgaton, e sch'el luvrava memi alla stedia, selamentava el enqualga ch'il tgau mondi entuorn . . . In di ein ei vegni cugl «asen dils Berthers» per schar enferrar. Ei era ina calira stéppa e las bueras murdevan e mursinavan da gust vid'el schegn ed ellas costas dil malidi vegliander . . . Cudizzaus sin isar, dat el tuttenina viaden ina calzerada en ina tempra a Fidel Fravi, ch'el sgola denter massa e fueina . . . In schem, ina raghignada ed «il mat els 50» ei bara! Uss ei Rest Ruder bials e persuls cun ses 10 000 aunc buca snizzai. Sere-gurdond dils plaids de siu frar-vitalez, ch'ins sappi tgunsch e maneivel vegnir sin 100 onns, lavura el aunc enzaconts onns vid rodas, sliusas e curtauns — e venda lu, arrivaus els 80, sias cauras e nuorsas ed era ils maghers, per ch'ei tonschi gie aunc in pèr onns depli . . .

Mo ina sera ch'ei mava entuorn il tgau, sco aunc mai, eis el ius tiegl augsegner ed ha offniau a lez sia entira rihezia zuppada, manegiond che, sch'ei vessi de buca cuzzar ditg, vessi el magari mustgas de far enzatgei

per sia olma e quella de Fidel, che pudessi forsa aunc adina esser enzauna en malengasi . . . ins sappi gie mai!

Gl' augsegner ha consolau el e manegiau, che per «la davosa voluntad» seigi aunc adina temps avunda . . .

Mo ei va buca ditg, ed il tgau de Rest Ruder entscheiva ad ir entuorn sc'ina roda bein unschida, pli e pli savens. La sera d'in di, che la roda veva ensumma buca cediu ded ir ad in ira, semetta el davos meisa, pren in hazer pupi ed entscheiva a scriver: «Mia davosa voluntad . . .» Pli lunsch eis el buca vegnius, segliend la roda quei mument ord igl ischel . . . Gl'auter di, vesend ils vischins che Rest Ruder veva buca seschau veser, han ei spluntau, epi stuschau en igl esch-casa, ed ei anflan el davos meisa culla plema enta maun ed il tgau pusau sil maun seniester, freids morts e senza la trembletga ellas combas . . .

Ti zachermiélla, co'ls parents, ils dalunsch e pli dalunsch, ein dai neutier! Boiers e sbiers ei nuot en comparegliazion . . . «Dalunsch artau, dieschga artau!» Mo per cletg e ventira ei igl ufficial daus denteren — e tut plumbau! Ei vegn rugadau neunavon scaffas e madrazzas ed encardens e vonzeivi paradeschan sin meisa 10 bancnotas de melli, neidias e bialas e senza rubaglias, sco sch'ei fussen fatgas ora cun fier. Tschun pèra egliadas ein drizzadas sin quellas vaglias, sco tontas uolps fomadas silllas garflaunas . . . Igl act de partiziu entscheiva. Tutenina dat igl ufficial ora ina risada, ch'ils sogns vid la preit van bunamein en scalgias . . . «Quellas diesch bancnotas cheu — de melli — ein faulsas, sfalsificats che valan buc in strien giat . . . !»

Tgei snuezis! Igl effect d'ina granata amiez ina cazzetta de gratta ei mo ina trapla, paregliada cun quei urezi! Ina niazza davart la mumma dil permiert dat sut meisa en sc'in plèder; in basaret osum la cua muzzachetta de parentella revolva ils egls, fa spema avon la bucca e dat sper las de melli giu, sc'in stratsch bletsch che croda ella sadiala de lavadiras . . .

In tierz cuora sc'in perdiu alla posta, fa empristar ina de melli per in mument, tuorna puspei dad esch en sc'in ord la suna, pareglia las bialas e dat si in griu, sco sch'el fuss curdaus ord la grazia de Diu. Era el dat grad leu vi da mauls, ch'ins ha breigias de far vegnir neunavon il «murdieu» . . .

— — Ed il resultat dell'entira historia? Rugalau e lugau rubas e strubas de quei vitalezi cul vezi de snuezis ei, ch'ei tonscha strusch pil vaschi de miert de Rest Ruder . . .